

VÄLFÄRDSSTATEN

VÄLFÄRDSSTATEN

VAD ÄR VÄLFÄRD?

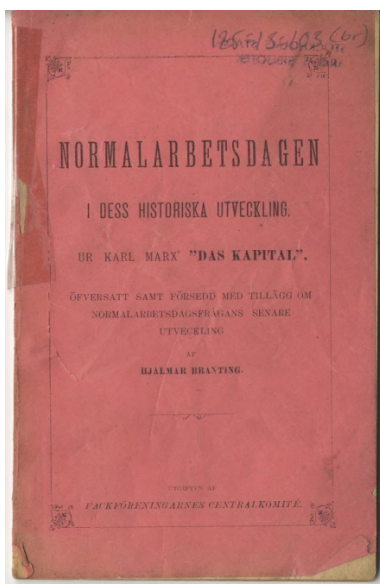
På den frågan finns det nog lika många svar som det finns böcker i ämnet (och det är väldigt många). Grundläggande för det vi kallar välfärd är dock att de risker som följer med sjukdom, ålderdom, arbetslöshet och arbetsplatsolyckor till stor del eliminerats genom så kallade *socialförsäkringar*. Välfärd innebär alltså först och främst att staten genom försäkringssystem går in och garanterar medborgarna materiell (ekonomisk) *trygghet*.

Som vi ska se finns dock mycket mer att säga om välfärden. Historiker ser för övrigt den välfärdsstat som utvecklades under 1900-talet som det sista stadiet i forandring av den moderna staten (jfr epokindelning).

Genombrott runt andra världskriget

Viss social lagstiftning, också grundläggande för välfärd, genomfördes i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet av liberaler. De innebar en viss lindring för arbetarna i industrisamhället, t ex i form av begränsning av arbetstiden. I Sverige infördes åtta timmars arbetsdag 1919. Ungefär samtidigt kom i Sverige och även i England en del reformer som t ex allmän folkpension. Men de var ganska snålt tilltagna och man var ännu långt ifrån välfärdsstaten.

Runt andra världskriget började man i England allt oftare använda sig av ordet 'welfare' och i Sverige började den socialdemokratiska regeringen, driva igenom flera socialförsäkringssystem. På nästa sida ser du några milstolpar i denna utveckling.

VÄLFÄRDSSTATEN – ett svar på den industriella kapitalismen

Välfärdsstaten kan ses som ett svar på det elände och misär som rådde i 1800-talets kapitalistiska industrisamhälle. Enligt den nya fattiglag som kom 1834 i Storbritannien skulle hjälp i form av mat och husrum endast ges i speciella arbetshus. Förhållandena i dessa skulle vara sådana att de avskräckte alla, utom de totalt utblottade och helt oförmögna till arbete, från att söka hjälp där. Charles Dickens beskrev i romanen *Oliver Twist* de hemska förhållanden som barn där kunde leva under.

Enligt den tidens ekonomiska idéer (se industrialismen) skulle staten inte ingripa för att hjälpa de som drabbades av tillfällig sjukdom eller arbetslöshet även om det blev långvarigt. Det första exemplet på välfärdspolitik i modern tid, med allmänna socialförsäkringar, kom i slutet av 1800-talet i Tyskland under Bismarcks ledning. I Tyskland fördes också en välfärdspolitik av den kortvariga tyska Weimarrepubliken (1919-1933). Först vid mitten av 1900-talet slår välfärdsstaten på allvar igenom i Västvärlden.

Beroende på vilket perspektiv man har kan välfärdsstaten ses som (1) ett resultat av *klasskamp* (vanligt inom arbetarrörelsen). Men det kan också ses som (2) ett inslag i stärkandet av *nationen* (genom att tillförsäkra arbetarna en ekonomisk trygghet ville t ex Bismarck stärka sammanhållningen och därmed minska risken för revolution). Ytterligare ett perspektiv kan förstås vara att (3) helt enkelt fokusera på de *behov* som uppstår i ett modernt samhälle. Dessa olika perspektiv kan mycket väl förenas och överlappa varandra.

KÄLLA - UPPGIFT

Ta reda på mer om arbete förr! I förkortad form finns information också på webbplatsen "Kortare arbetstid nu", adress: <http://kortarearbetstid.nu/arbetstidens-historiska-utveckling/>

Bild t.v: *Karl Marx om normalarbetsdagen*. Mer om arbetstidslagstiftning finns på Stockholmskällan. Sök på "Arbetstidens historia"!

Den svenska modellen - generell välfärdspolitik

I princip kan bidrag och tjänster riktas antingen selektivt till särskilt behövande grupper. Så sker till stor del i de liberala och konservativa modellerna. I Sverige utformades välfärdsmodellen istället så att den gäller *generellt* dvs alla, oavsett inkomst har rätt till bidrag och tjänster.

Bidrag är oftast inte beroende av vilken inkomst man har. Höginkomsttagare får t ex lika mycket i barnbidrag som de med låg inkomst (vilket ibland ifrågasätts som rättvist). För sjukpenning och pension, gäller inkomstbortfallsprincipen vilket innebär att man får ersättning i förhållande till sin inkomst. Därigenom kan man behålla sin standard vid t ex sjukdom. Men det finns också en del inkomstprövade bidrag som t ex bostadsbidrag.

De som låg bakom den svenska lösningen menade att en generell välfärdspolitik faktiskt kan motverka ojämlikhet och fattigdom mer effektivt än vad som sker i de andra modellerna där bidrag riktas selektivt till särskilt utsatta grupper (jfr USA).¹

Poängen med den svenska (och skandinaviska) lösningen är alltså att om alla, enligt den ena eller andra principen får del av samhällets stöd, så bidrar det till att välfärdspolitiken får stöd också från en stor del av medelklassen.

Den svenska modellen har visserligen i hög grad formats av socialdemokraterna – och därför kan den i viss mån ses som ett resultat av *klasskamp* (se ruta) – men den har alltså genomförts eller åtminstone fått sitt stöd också från en stor del av medelklassen och borgerliga partier.

¹ Walter Korpi och Joakim Palme: "The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in Western Countries" i *American Sociological Review*, Oct 98, volume63 (5) p. 681-682.

Lever den svenska modellen?

Traditionellt ingår följande delar i den svenska välfärdsmodellen: (1) socialförsäkringar; (2) ett stort utbud av offentliga välfärdstjänster i kommuner och landsting; (3) hög eller full sysselsättning på en arbetsmarknad där parterna – fackförbundens och arbetsgivarnas organisationer - kommer överens om lönerna genom samordnade avtalsförhandlingar vilka leder till kollektivavtal (= avtal som gäller för alla).

Stora prisökningar på olja under 1970-talet ledde till hög inflation runtom i västvärlden inklusive Sverige (oljan är den största varan i världshandel och påverkar priser på en rad produkter från bensin till olika plastartiklar). För att bekämpa inflationen såg sig många regeringar tvungna att släppa på målet om låg arbetslöshet (i samhällsekonomin råder en så kallad målkonflikt mellan inflation och arbetslöshet; en minskning av det ena leder till en ökning av det andra).

Efter att de styrande i Sverige i det längsta med hjälp av en stor offentlig sektor - och till priset av hög inflation under hela 1980-talet - försökt upprätthålla målet om full sysselsättning tvingades regeringen till slut även här ge upp detta mål (insatserna genom den offentliga sektorn gjordes med hjälp av lånade pengar vilket skapade stora underskott i statens budget). Resultatet blev alltså ökad arbetslöshet även i Sverige.

Ansökan om EU-medlemskap (1991) gjorde också att Sverige inte längre på samma sätt som förr kunde avvika från vad som gällde i övriga Europa. Dessa händelser medförde alltså att förutsättningarna för den svenska modellen förändrades. I praktiken övergavs den fulla sysselsättningen till fördel för bekämpning av inflationen. Enligt en del kritiker har därefter den svenska modellen övergetts även i andra avseenden. Argumenten är främst följande:

Är det så kallade 'folkhemmet' (se ruta om det) ett passerat kapitel?

1. Full sysselsättning finns visserligen kvar som officiellt mål men i praktiken har det upphört att gälla. Sedan 1990-talet har *arbetslösheten* i Sverige inte avvikit mycket från andra OECD-länders.

2. Utbildning och vård har till stor del *privatiserats* och utsatts för marknadskonkurrens. Genom den så kallade 'friskolereformen' får privata skolföretag ersättning per elev från kommunerna. Denna reform, liksom principen om det 'fria skolvalet', genomfördes av den borgerliga regeringen Bildt 1992 men de socialdemokratiska regeringar som kom efteråt har inte avskaffat dem.

3. *Bostadspolitiken* har också förändrats. Bland annat har statliga subventioner (bidrag) för byggandet av bostäder avskaffats. Men även andra orsaker finns till att det, särskilt i storstadsområdena, på senare tid, ofta rått stor bostadsbrist.

4. *Inkomst- och förmögenhetsklyftorna* har ökat starkt de senaste decennierna.

Dessutom har kommunerna infört ett effektivitetstänkande, kallat 'New Public Management' som kommer från näringslivet. Personalen ska ständigt bli mer effektiv. Baksidan av detta är sjukskrivningar.

Välfärd – om än naggad i kanten

Från och med den svenska 90-talskrisen och det då ökande underskottet i statens budget (finansierat genom en ökande statsskuld) började regeringarna sänka nivåerna i t ex A-kassa och sjukförsäkringen för att på så sätt minska statens utgifter för bidragen. Åtstramningspolitiken som den kallas har bedrivits av såväl borgerliga som socialdemokratiska regeringar.

Det hindrar inte att partierna till vänster anklagar högern för att genom skattesänkningar för de rika vilja avskaffa välfärden. Till höger sägs istället att för att vi ska ha råd med välfärd får inte skatterna vara för höga eftersom ett högt skattetryck försämrar för både företag och sysselsättning eller med ett ord den ekonomiska tillväxten i samhället.

De politiska skillnaderna vad gäller satsningarna på välfärden har dock hittills trots allt varit måttliga. En samhällsvetare förklarar saken så här: "På grund av de ständiga behoven av åtstramningar (...) står både höger- och vänsterregeringar inför budgetbegränsningar och väljare som blivit fästa vid välfärdsstaten."

Konsekvensen, sägs det, är att "vänsterregeringar inte längre kan fullfölja sin politik och expandera välfärdsstaten eftersom budgetbegränsningar inte tillåter det. Regeringar till höger kan inte heller fullfölja den politik de föredrar eftersom deras väljare också blivit välfärds klienter (till exempel som pensionärer)."²

² Kersbergen, Kees van & Barbara Vis, *Comparative Welfare State Politics: Development, Opportunities, and Reform* (2014), s. 15.

Trots neddragningar och mer eller mindre stora 'sprickor i välfärden' finns förmodligen tillräckligt mycket kvar av den svenska (och skandinaviska) modellen för att den åtminstone fortfarande ska skilja sig från de övriga två modellerna.

Kanske är det dock idag framför allt jämställdhetspolitiken som mest särskiljer den svenska modellen. Enligt det så kallade jämställdhetsindexet (se under tabellen nedan) ligger Sverige (och Danmark) långt 'före' andra länder.

JÄMSTÄLLDHET – UTMÄRKER DEN SVENSKA (OCH SKANDINAVISKA) MODELLEN

	2001–2003	1994–1995	1984–1986
Australia	17 (19)	15	6
Canada	30 (15)	21	15
Ireland	20 (17)	14	13
New Zealand	46 (8)	36	..
United Kingdom	18 (18)	15	11
United States	13 (20)	13	4
<i>Average LR</i>	24	19	10
Austria	43 (9)	38	..
Belgium	66 (6)	65	58
France	70 (4)	59	57
Germany	32 (13)	29	28
Netherlands	38 (11)	27	18
<i>Average CR</i>	50	44	40
Denmark	100 (1)	83	74
Finland	76 (3)	53	52
Norway	69 (5)	61	47
Sweden	88 (2)	73	76
<i>Average SDR</i>	83	68	62
Greece	26 (16)	23	24
Italy	53 (7)	51	47
Portugal	35 (12)	32	24
Spain	32 (14)	29	19
<i>Average MR</i>	37	34	29
Japan	40 (10)	29	19

(Indexet mäter villkoren för mödra- och föräldraförsäkring samt offentlig barnomsorg. Rangordningen inom parentes avser 2001–2003. LR betyder liberal, CR konservativ, SDR socialdemokratisk och MR 'medelhavs' regim (jfr indelningen ovan i texten).

Källa: Kersbergen & Vis table 8.6.

Välfärd och politik

Inför valet hösten 2018 anklagade vänstern de borgerliga (i den så kallade 'alliansen') för att deras skattepolitik skulle hota välfärden. "Försvaret för välfärden" skulle få högsta prioritet i valkampanjen.

Efter valet detta år förändrades dock hela det så kallade 'politiska landskapet'. Den regering som kom till stånd efter fyra månaders förhandlingar bestod av socialdemokrater och miljöpartister. Liberalerna och Centerpartiet gav den sitt stöd på villkor att regeringen skulle verka för liberaliseringar och avregleringar samt lägga fram förslag om stora skattesänkningar vilket traditionellt är ett krav från höger.

DISKUSSION

1. Tycker du att den svenska välfärden har förändrats på sista tiden?
2. Vilka fördelar respektive nackdelar ser du med den svenska generella välfärdspolitikerna?

Statsminister Stefan Löfven tvingades alltså, genom det så kallade januariavtalet, i stora delar föra en borgerlig politik. Att det blev på detta sätt berodde på att en ny särskiljande dimension uppstått i politiken, nämligen migrationspolitiken.

Liberalerna och Centerpartiet lämnade i detta läge alliansen då de menade att en regering under moderaternas ledning skulle bli för beroende av det invandringskritiska partiet Sverigedemokraterna.

Hur framtiden blir för denna regering, som motvilligt också fick stöd från Vänsterpartiet, kommer du som läser denna bok kunna följa via tidningar och TV.

FRÅGOR PÅ TEXTEN

1. Ge exempel på socialförsäkringar!
2. Ge exempel på andra välfärdstjänster!
3. Vilka olika förklaringar finns för uppkomsten av välfärdsstaten?
4. Vilka olika välfärdssystem (regimer) finns internationellt sett?
5. Vad talar för att den svenska modellen inte längre finns kvar respektive att den ändå gör det?

Stora framtida utmaningar!

Även om den svenska modellen idag är urholkad eller på nedgång kommer den förmodligen fortsätta sitt liv inom överskådlig framtid. Nya utmaningar kommer dock eller har redan dykt upp. Författaren Carly Elisabeth Schall gör i sin bok *"The Rise and Fall of the Miraculous Welfare Machine (2016)* en stor sak av migrationen och menar att frågan om etnicitet mer eller mindre ständigt varit en viktig fråga under olika stadier av den socialdemokratiska välfärdsstaten.

Detta kan vara överdrivet men frågor om migration kopplad till välfärd har utgjort ett allt större inslag i debatten. Efter den stora invandringen hösten 2015 och den plötsliga omsvängningen i invandringspolitiken, har den politiska retoriken förändrats på ett ganska radikalt sätt. Till exempel gick moderaterna ut 2018 med budskapet att invandringen "vi har just nu är inte lönsam."³

I maj samma år yttrade den socialdemokratiska finansministern att "Det går inte att expandera ett välfärdssamhälle hur som helst..." Syftande på invandringen, hade det därmed enligt artikeln, skapats "en djup spricka inom socialdemokratin."⁴

Ämnet invandring kommer säkert ge bränsle åt debatten under åren som kommer och det låg som nämnts bakom de svåra regeringsförhandlingarna.

Till saken hör dock också de problem med en åldrande befolkning som skapar behov av invandring. Vilka förändringar och vilka reformkrav som kommer i den globaliserade värld vi lever i, får framtiden utvisa. Till detta hör inte minst också frågan om klimatkrisen som enligt en nästan samstämmig expertpanel riskerar att ödelägga vår jord. Om det stämmer får som sagt också framtiden utvisa!

HISTORIEBRUK – FOLKHEMMET

När välfärdsstaten eller välfärdssamhället förs på tal är det nästan oundvikligt att också anknyta till den socialdemokratiska statsministern Per Albin Hanssons så kallade folkhemstal 1928. I detta sades bland annat att "Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre. Där försöker ingen skaffas sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ner och plundrar den svage..." och "Skall det svenska samhället bli det goda medborgarhemmet måste klasskillnaden avlägsnas, den sociala omsorgen utvecklas, en ekonomisk utjämning ske..."

Kopplingen till den svenska modellen, som då ännu inte utvecklats, är inte så framträdande (trots omnämmandet av den sociala omsorgen). Statsvetaren Stig-Björn Ljunggren menar att Per Albin Hanssons folkhemstal var en blandning, "av kritik mot klyftorna i samhället och en vision om ett sammanhållet Sverige, med betoningen på det förra, de sociala orättvisorna." Hans avsikt med talet kan dock framför allt ha varit en annan. Genom att betona den nationella sammanhållningens betydelse kunde socialdemokraterna vrida det vapen ur händerna på de konservativa som dessa använt i den politiska kampen. Folkhemmet var nämligen ursprungligen ett begrepp som användes av konservativa.

Det är dock ingen tvekan om att folkhemmet blivit en metafor för det välfärdssamhälle som från 1930-talet började växa fram i Sverige och som under 1970-talet upplevde sina glansdagar. Det har då kommit att förknippas med och användas av socialdemokraterna i syfte att påvisa att välfärden var deras verk. Men det har numera också i den politiska retoriken, använts av sverigedemokraterna, som något som gått förlorat och borde återskapas eller få en modern framtoning.

UPPGIFT: Googla på folkhemmet + socialdemokraterna respektive folkhemmet + sverigedemokraterna och undersök hur 'folkhemmet' använts! Se också Stig-Björn Ljunggrens essä i Timbro med adress: <https://timbro.se/smedjan/kampen-om-folkhemmet/>

³ Expressen 2018-02-03 (<https://www.expressen.se/nyheter/m-invandringen-ar-inte-lonsam/>)

⁴ Aftonbladet May 2018 (<https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/XwLzvm/finansministern-det-gar-inte-att-expandera-ett-valfardssamhalle-hur>)